

LANGUAGE CULTURE

INAPPROPRIATE LEXICAL USES IN PUBLIC SPEECH

(ARE WE AFRAID OF COMPROMISED HIGHWAYS, IS IT A CHANCE TO WEAR A PROTECTIVE MASK AND IS THE DEATH OF A PERSON HAPPY)

VLADISLAV MILANOV

SOFIA UNIVERSITY ST. KLIMENT OHRIDSKI

vladimi@abv.bg

The article discusses examples from public speech illustrating inaccurate uses of certain words. The conclusions are based on examples from journalism where meaningless senses of words (such as a *compromised roof*, a *compromised highway*), semantic inaccuracies and logical contradictions are found.

Keywords: inappropriate uses of Bulgarian Language, lexical inaccuracies

За никого не е тайна, че през последните години лесно беше предадена високата езикова култура. Речта при официално общуване все по-често се доближава до небрежната разговорност, като често се пренебрегват редица задължителни изисквания. Създава се усещането, че всеки в България може да говори както си иска, без да се съобразява със ситуацията и със събеседниците си. Фамилиарността се превръща в модел, *ти*-говоренето все повече ни доближава до онези племена, в които всяка вечер хората се събират около огъня и наистина са заедно като общност. Тук не конкретизираме социолингвистичните предпоставки за превключването от *Вие* на *ти*, тъй като те са обект на друго изследване.

За съжаление, някои езиковеди също застават зад представата за свръхдемократизация (която прехвърля научните постановки, свързани с интелектуализацията и демократизацията на речта) и са склонни да

толерират всяка неуместна речева употреба, третирайки я като естествена и непринудена личностна изява. Същите езиковеди са готови с лекота да премахват установени правила от езика, да опростяват книжовните норми без наличието на обективни показатели, да въвеждат новоизковани думи по модела на *ваканцувам* като пример за актуални словообразователни процеси, въпреки че тези (зло)употреби демонстрират категорично мисленето на чужденците спрямо българския език като нероден, като чужд език. Намират се и експерти, които да тръбят на висок глас, че трябва да се избягва високият еталон; да ни убеждават, че на никого не е необходима „стерилната реч“. Днес стерилна реч няма, а очевидно постановките за високия стил в официални ситуации са останали в Античността или пък се смятат за плод на консервативно мислене. Самото съчетание „стерилна реч“, макар и утвърдено, звучи неестествено и неадекватно спрямо съвременната ни речева практика в радиоэфир например и това ще подкрепят водещите български радиожурналисти. За всеки специалист езиковед, който се занимава с радиоречта, е ясно, че в нея общуването се постига чрез силата на гласа, интонацията, темпоритъмът и че в тази сфера правоговорът заема водещо място. Той е универсалният код, който обединява слушателската аудитория. Той е представителният код, който е разпознаваем от цялата общност и към който радиожурналистите винаги са се отнасяли с уважение. Всеки добър професионалист в ефир може лесно да превключва употребите на изразните средства в зависимост от предаването и от типа аудитория, за която е предназначено, но това не е пречка винаги да се придържа към книжовния изговор в новините, в публицистичните предавания, в интервютата.

Стигнахме и по-далеч. В университетските програми днес не е една специалността, в която са редуцирани курсовете по съвременен български език. Тъжно явление е, че декан на голям факултет в най-голямото ни висше училище си позволява политически да обобщи, че курсовете по езикова култура не са необходими във висшето образование, тъй като това е грижа (*ангажимент* по неговия високоекспертен политически изказ) на средното училище. Това изказване нееднозначно води към извода, че от политиките не бива да очакваме отговорно отношение към езиковата култура. Нещо повече – те самите ежедневно я пренебрегват: смесват различни регистри, често включват непреоделени диалектни навици в речта си; езиковата агресия и клишетата оформят специфичен

стил на политическото нищонеказване; служат си с куха реторика, която е израз на бедна и безсъдържателна мисъл. За висока езикова култура, за речев етикет и протокол не може да се говори и добри примери трудно могат да бъдат посочени, въпреки че обществото и журналистите очакват от нас да ги посочим. Пренебрегването на обучението по български език в средното училище, съчетано със слаби учебници, разработвани предимно от университетски преподаватели на принципа на извадки от лекционни курсове, води до отрицателни резултати: млади хора, които все по-трудно общуват (в писмена и в устна форма); занижена критичност в публичните сфери на общуване; пълна липса на усет към автокоректност. Стотици студенти, неизучавали езикова култура и съвременен български език в курса на своето обучение, се дипломират, без да умеят да защитят теза, да намерят фокус на изказването; да информират, но и да въздействат чрез него. Това явление няма нужда от коментар, а воплите на застъпниците му звучат наивно и безпомощно в опита да го представят като съвременно явление, на което се очаква да ръкопляскаме или пък да сочим назидателно със стрелящ показалец.

Днешните езиковеди знаят, че не са господари на езика, че е отминало времето, в което лингвистът може да дава насоки за развитието на процеси и явления, да казва кое е и кое не е възможно в езика, при условие че тези процеси се регулират от носителите на езика и от социално-икономическите предпоставки, налагани във времето.

Има обаче употреби, които не бива да бъдат подминавани с безразличие или пък да бъдат непрекъснато коментирани като нормално явление, защото те показват сериозни пропуски в мисленето на първо място, а след това и в речевите реализации. Темата за бедната менталност, фиксирана в бедна реч, е обект на съвременни разработки, които показват, че в основата на слабата реч стои ограничената мисъл; че циничното мислене води до употреба на нецензурни изрази, а това в съчетание с властовите позиции е много опасно за всяка демократична общност. Достатъчно е да се припомни примерът с определенията за децата инвалиди и техните протестиращи родители, за да се онагледят циничното мислене и вулгарната реч на представител от управляващата коалиция. В този и в подобни случаи на сериозен анализ трябва да бъдат поставени мисловните процеси, а след тях и речевата им реализация.

В настоящата статия ще разгледам няколко некоректни езикови употреби, които са регистрирани в съвременната журналистическа и политическа реч и които пречат на зрителя/слушателя или читателя да възприеме информацията коректно и точно. Давам си сметка, че в журналистическите изяви трябва да се отчита динамиката на живото предаване, спецификата на аудиторията, темата на разговора. Но в името на коректността ние, езиковедите, сме длъжни да обърнем внимание на неуместните употреби.

От мазето на училището все още се усеща АРОМАТ на пушек.

Това предава репортер на водеща българска телевизия по повод на пожар в мазето на столично училище. Предаването е от мястото на събитието, а употребата на съществителното *аромат* очевидно е неуместна. В Тълковния речник на българския език (Радева/Radeva 2012: 26) значението на думата е определено като *приятна миризма*, което е в противоречие с истинската същност на пушека, с острата задушлива (понякога съзливива) миризма, която се усеща от/след него.

***Участъкът от магистралата вече е КОМПРОМЕТИРАН.
Покривът е КОМПРОМЕТИРАН.***

Думите *компромат* и *компрометиран* се свързват в българския език с *разпространявано за злепоставяне измислено или действително провинение на човек*, а глаголят *компрометирам* означава *чрез думи или действия излагам някого* (Радева/Radeva 2012: 271). В специализираната техническа литература разглежданите лексеми имат свой специфичен терминологичен облик, но употребата им в репортажи, които достигат до широка (и в този смисъл неспециализирана) аудитория, ги прави неуместни. Подобен процес в момента се наблюдава в някои европейски страни по отношение на информацията за Ковид-19. Много често журналистите „работят“ с терминологията на лекарите експерти и на епидемиолозите, а това затруднява възприемането на информацията и осуетява основната функция на текста: да информира ясно и разбираемо. Според немски лингвисти голяма част от по-възрастното население в Германия не разбира значението на медицинските термини в репортажите, а това е пречка за добрата информираност в обществото. Неуместното пренасяне на термини от строго специализираната им сфера в делничната реч често затруднява или е повод за двусмислици.

Затова е редно, когато по адрес на лице има факти, които говорят за злепоставяне, лицето е *компрометирано*. А покривът е *развален, счупени са елементи от покривето*, но не е *компрометиран*. Участъците от магистралата са *повредени* или *изцяло разрушени* (въпреки скорошните ремонти), но не са *компрометирани*. Или поне в публичната неспециализирана реч не трябва да бъдат *компрометирани*. Терминът се използва в текстове с научен характер, а в публицистични текстове далече по-уместна е употребата на неспециализирана обща лексика.

ЗА ЩАСТИЕ, има малко загинали и пострадали при сблъсъците в САЩ.

И тази реплика на репортер е плод на неумела и непремислена употреба. Всяко оправдание ще стои неадекватно от гледна точка на логиката в изказа. Възможно е от прагматична гледна точка това явление да бъде обяснено през факта, че е щастлива случайност малкият брой жертви при хипотетична възможност за много по-голям брой. Нито един погубен човешки живот обаче не може да бъде повод за щастие. Преди време репортер, който отразяваше пътнотранспортна злополука с автобус, обобщи в подобен порядък информацията: *За щастие, има само един загинал*. Всеки българин знае какво означава думата *щастие* и едва ли би я употребил в такъв контекст. Което е още един повод да припомним на публично говорещите лица, че е много важно да мислят, преди да говорят. Журналистите да преценяват добре значението на думите, а политиците да съобразяват уместната им употреба, за да не се налага после да се оправдават с реплики от типа: *Не сте разбрали какво съм казал* или *Извадили сте от контекста изказването ми*, а съпартийците им да превеждат подобни некоректни употреби от български език на български език с идеята да „смекчат“ неадекватно изречената фраза, често обидна за българското общество.

Усмиввам (се), страхувам (се), съгласявам (се)

Повод за този коментар вземам от свои конкретни наблюдения в публичната реч и от един сериозен коментар (Ана Кочева | Facebook), публикуван в социалните мрежи, от проф. Анна Кочева от Института за български език. Началото на съвременна тенденция е може би загубата на възвратността при някои глаголи, изразена чрез изпускането (съзнателно или не) на частицата *се*, като *усмиввам (се)*, *срамувам (се)*, *съгласявам (се)*, *страхувам (се)*. Уместно е тук да бъде посочена една

езикова бележка на проф. Любомир Андрейчин, който обръща внимание на конструкцията *извинявам се*, като смята, че се маркира възвратност и така човекът *се извинява сам, или извинява сам себе си*. В съвременната употреба на тази фраза все повече избледнява значението *сам себе си извинявам*, затова и повечето носители на езика я използват, без да я осмислят като възвратна конструкция. Споделям това и смятам, че в съвременната реч е актуализирано значението *поднасям своето извинение*, а не *извинявам себе си*, което е най-малкото неуместно употребено с оглед на широкия контекст, тоест използва се фразата пред друго лице и от него се изисква извинение (най-често за закъснение, но и за други действия).

В съвременната публична реч са регистрирани вече употреби от типа: *Това ме страхува* (в парламентарната реч) или *Това Ваше поведение ме срамува* (парламентарна реч). *Той ме съгласи да участвам в телевизионното предаване (Нова телевизия, Сутрешен блок)*, които показват, макар и плахо все още, неправилната употреба на конструкции без възвратната частица *се*. Възможно обяснение е стремежът към езикова икономия, която обаче по същество не облекчава фразата.

Лекарството ЩЕ ПОДОБРИ симптомите на вашето заболяване.

Дори не се замисляме върху тази некоректна употреба. Ако лекарството ще подобрява симптомите, а няма да ги отстранява, защо изобщо е необходимо това лекарство. В рекламните текстове често се допускат подобни заигравки (на принципа на каламбура), но в случая става дума по-скоро за непремислена употреба, която противоречи на основното предназначение на рекламирания продукт: да отстранява симптомите на което и да е заболяване.

В подобен рекламен продукт на Министерството на здравеопазването пък се казва, че *точно сега имаме ШАНСА да носим предпазни маски*. Думата *шанс* е възприета в българския език от френския език и означава *вероятност за успех; изгодна възможност, късмет* (Радева/Radeva 2012: 726). Но така употребена в рекламата на МЗ, думата не изразява нито едно от тези значения и противоречи на логиката.

Повод за специализирано езиковедско наблюдение са изобщо указанията за ползване на определено лекарство в листовките, които придружават лекарството, и би трябвало точно да указват състава и спецификите при употребата му. Листовките са пълни не само с правописни

и пунктуационни грешки, но и със стилистични недостатъци, които затрудняват възприемането на информацията, а понякога създават и двусмислици.

Със здравето не бива да се правят шеги, не бива да се допуска и неразбираемо за носителите на езика говорене, защото проблемът е наполовина решен, когато е обяснен достъпно. Затова ще си позволя да завърша този текст хумористично с една извадка от Предговора на Найден-Геровия речник, събрал лексикалното богатство на българските диалекти:

тично-морална или поетична настройка. Глаголът «боледувам» (обяснен в «Български тълковен речник» от 1955 г. само така: «страдам от болест, болен съм, болея») е изяснен смислово от Найден Геров и чрез следната поговорка: «Ако е да се боледува, да боледувам аз, ако е да се мре, да мре жената.» Зад контекста на словото усещате веднага една психология на

Езикът ни днес не боледува. Речевите явления, които са представени в този текст, са само част от сложните взаимоотношения между конкретните употреби, езиковите носители, публично говорещите и непублично говорещите хора и тенденциите в развитието на словесните изяви. Кой от тях ще останат в речника и кои в делника на потребителите, кои ще бъдат само кратка проява на езиковата мода, определя обществото и времето, разбира се, като фактор, с който може да се обясни всичко в живота на човека и в живота на езика.

REFERENCES

- Andreychin 1977: *Andreychin, L.* Na ezikov post. Sofia, Nauka i izkustvo.
 Radeva 2012: *Radeva, V.* Balgarski talkoven rechnik. Sofia, Izdatelstvo "Iztok-Zapad".

✉ *Assoc. Prof. Vladislav Milanov, PhD*
 Faculty of Slavic Studies
 Sofia University St. Kliment Ohridski
 15 Tsar Osvoboditel, Sofia 1504, Bulgaria